

Наукова робота
на Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт
з видавничої справи та редагування
«Періодичні, продовжувані та серійні видання Харківського медичного
товариства ХІХ – початку ХХ століть: видавничі особливості, тематико-
типологічний огляд»

ЗМІСТ

Вступ	3
 Розділ 1. Історіографія питання. Напрями дослідження	
1.1. Видавничі особливості та тематико-типологічний огляд видань Харківського медичного товариства: історіографія питання, визначення понять....	5
1.2. Становлення та розвиток Харківського медичного товариства.....	7
1.3. Історичний розвиток і поступова зміна типології спеціалізованих медичних видань	12
 Розділ 2. Видавничі особливості та тематико-типологічний огляд періодичних, продовжуваних і серійних видань Харківського медичного товариства XIX – початку XX століть	
2.1. Типологічна характеристика періодичних та продовжуваних видань: загальна характеристика	17
2.2. «Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом».....	21
2.3. «Труды Харьковского медицинского общества» і «Протоколы заседаний Харьковского медицинского общества»	25
 Висновки	 29
 Список використаних джерел.....	 32

ВСТУП

Головна функція будь-якого видання – збереження та активне передавання текстової інформації. Цю функцію називають комунікативною. У перекладі з латинської «комунікація» означає «повідомлення». А це і передача інформації, і спілкування, розповсюдження нового. Мета її – вдовольняти потребу людини в інформації. У сучасному світі ця роль належить засобам масової інформації. На початку становлення організованого суспільства така комунікація здійснювалася неусвідомлено, і забезпечувала життєві потреби людини: потрібні були знання календаря, життя та руху тварин, спілкування з сусідськими общинами тощо. Із розвитком цивілізації подібна інформація ставала все більш упорядкованою та організованою.

Від часу перших відкриттів (колесо, вогонь, посуд тощо) постала проблема донесення цих знань до широкої аудиторії. І чим більше людство пізнавало різні сфери, тим проблема поширення знань поставала нагальніше. Із виникненням книг а потім газет саме вони взяли на себе функцію розповсюдження нової інформації, функцію її популяризації. Накопичення нових знань, із одного боку, підштовхувало розвиток книжкової галузі та преси, а з іншого – викликало інтерес до наукової сфери. Закономірно, що центром уваги ставала система знань і практичних дій, спрямованих на розпізнання різноманітних хвороб, методів їх запобігання та лікування –людьми керував елементарний інстинкт самозбереження. А вже процес становлення медичної науки, практичної охорони здоров'я, прагнення вчених обмінюватися науковою інформацією і викликали появу медичних періодичних видань.

У запропонованій нами роботі аналізується розвиток видавничої діяльності Харківського медичного товариства ХІХ – початку ХХ ст., проводиться типологічне дослідження періодичних, продовжуваних і серійних видань, їх тематична структура, видавнича підготовка. У цьому й полягає **мета**.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вказати історіографічні джерела щодо вивчення створення і діяльності Харківського медичного товариства загалом, а також його видавничої діяльності;
- простежити становлення та розвиток Харківського медичного товариства;
- визначити історичний розвиток і поступову зміну типології спеціалізованих медичних видань;
- опрацювати періодичні, продовжувані та серійні видання Харківського медичного товариства XIX – початку XX століть.

Об'єктом дослідження обрано «Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом», «Труды Харьковского медицинского общества» і «Протоколы заседаний Харьковского медицинского общества». *Предмет дослідження* – статті, кореспонденції, повідомлення, бібліографічні огляди та інші матеріали, опубліковані на сторінках цих видань.

Актуальність обумовлена відсутністю спеціального дослідження видавничих особливостей, типології й тематики галузевих медичних видань, які з середини XIX – на початку XX ст. видавалися в Харкові медичним товариством; потребою поповнення історіографії розвитку вітчизняної видавничої галузі.

У роботі використано такі **методи аналізу**, як: тематико-типологічний – вивчення та опрацювання наукової літератури з цієї теми, порівняльний – систематизація напрацьованих наукових, теоретичних та практичних досліджень.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ. НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Видавничі особливості та тематико-типологічний огляд видань Харківського медичного товариства: історіографія питання, визначення понять

У процесі досягнення поставленої мети, доцільним і необхідним є загальний огляд історіографії означеної теми дослідження. У широкому сенсі слова історіографія – це наукова дисципліна, що вивчає історію історичної науки. Історіографія перевіряє, наскільки вірно застосовується науковий метод при написанні історії, акцентуючи увагу на авторі, його джерелах, відділенні фактів від інтерпретації, а також на стилістиці, авторських уподобаннях і на тому, для якої аудиторії написана робота [35, 63-88].

У сучасних науковців є можливість користуватися масивом уже зібраного матеріалу, що має стати основою історико-монографічного аналізу й наукових узагальнень. Історія виникнення спеціалізованих видань та їх вплив на розвиток науки, журналістики й видавничої справи в Україні висвітлена в роботах дослідників першої половини ХХ ст. П. Федченка «Матеріали історії української журналістики» (1959) [36], В. Дмитрука «Нарис з історії української журналістики ХІХ століття» (1969) [9], М. Возняка «З зарання української преси в Галичині» (1912) [7], О. Дея, І. Моторнюка, М. Нечиталюка «Історія української дожовтневої журналістики» (1983) [15], І. Дорошенка «Українська журналістика і критика другої половини ХІХ століття» (1965) [10] та багатьох інших.

Окремі аспекти діяльності медичних товариств, зокрема їх виникнення, наукові дослідження, лікування хворих, просвітництво, описували у своїх працях «Развитие общественно-медицинской мысли в России в 60–70-х гг. ХІХ века» А. Жук [11], «До історії розвитку медичних товариств в Україні та поширення медичного просвітництва» М. Кушик [21], «З історії розвитку

медичної думки на Україні» Р. Бенюмов та І. Макаренко [4], «Виникнення наукових товариств Харкова у ХІХ ст.» С. Ткаченка [34], «Наукові та технічні товариства Харкова в ХІХ – на початку ХХ ст.» Г. Звонкової [13], «Иммунитет к трудностям: финансисты, титаны и стоики Харьковского Медицинского Общества» [2] М. Аржанова та інші.

Доктор медичних наук О. М. Хвисюк і доцент Б. А. Рогожин проаналізували етапи розвитку наукової думки Харківського медичного товариства з перших днів його заснування і до середини ХХ століття [38].

У доробку «Выдающийся харьковский хирург Вильгельм Федорович Грубе» З. П. Петрова висвітлила основні психологічні, організаторські та фахові засади професійної наукової діяльності ініціатора створення Харківського медичного товариства – В. Ф. Грубе [28].

Відомий дослідник В. Ляхов розглядає видання як «упорядкований механізм, що складається зі взаємопов'язаних елементів, що діють як єдине ціле» [23, 62].

Практично тотожне визначення подає В. Шевченко: «видання – документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення і відповідає вимогам Державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення й поліграфічного виконання» [39, 54].

Одночасно із цим дослідниця потрактовує: «видання – друкований виріб, що призначений для розповсюдження вміщеної в ньому інформації, пройшов редакційно-видавниче оброблення, поліграфічно самостійно оформлений та має вихідні відомості» [39, 54].

Узагалі, видання – це матеріалізація культурно-історичного змісту й видавничої діяльності, що представляє собою єдиний зміст, який міститься, передається і розповсюджується серед читачів. Відповідно до цього узагальненого визначення, вона є об'єктом інтелектуальної, видавничої, технічної, розповсюджувальної та споживчої діяльності людини, тобто є

продуктом колективної діяльності та взаємодії [12, 63]. Видання стає результатом низки скоординованих креативних процесів і найповніше виконує свої функції тоді, коли воно «оживає» в реальних комунікативних ситуаціях, у контактах із адресатом, для якого створювалося.

1.2. Становлення та розвиток Харківського медичного товариства

Систему наукових знань і практичних дій, об'єднаних єдиною метою розпізнати, або діагностувати захворювання, сьогодні фахівці називають медициною. Історія її в Україні починається з історії народної медицини. Місцем заснування перших в Україні лікарень і притулків стала Києво-Печерська лавра. Вона дала перших представників медичної професії: лікар-чернець Агапій Печерський, який лікував самого Володимира Мономаха, а також віднайдено медичний трактат під назвою «Мазі» онуки великого Мономаха, першого лікаря-жінки в древній Україні Євпраксії Мстиславівни. Перший медичний клас існував при Києво-Могилянській академії. Багато випускників цього закладу стали добре відомими науковцями.

У подальшому загальний економічний розвиток зумовив підготовку вітчизняних фахівців із різних галузей знань, відповідно протягом ХІХ ст. медичні відділення сформувались при університетах Харкова, Києва, Одеси.

На відміну від політики, що проводилася офіційною владою, кращі представники медичної професури розглядали свою наукову діяльність не як мертву чиновницьку службу, а як важливу суспільну справу, спрямовану на розвиток своєї вітчизни. Громадянська свідомість учених досліджуваного періоду відбивалась у змісті, характері їхніх досліджень, у науково-методичних публікаціях, численних публічних промовах тощо.

Усе більшого значення для підвищення рівня гігієнічної культури населення набувала просвітницька діяльність. Саме її й почали перебирати на себе громадські організації, з-поміж яких розвинулися медичні товариства.

Завдяки своїй просвітницькій діяльності (публічності, відкритості засідань, організації і проведенню екскурсій, виставок, видавничій діяльності, читанню публічних лекцій тощо) наукові товариства встановлювали тісний зв'язок з місцевими громадами, сприяли популяризації досягнень вітчизняної науки.

Першим у підросійській Україні громадським об'єднанням медиків А. П. Жук вважає «Товариство київських лікарів, організоване у 1840 році». З часом, «у 1849-му» [11, 39–40] засноване Товариство одеських лікарів.

Починаючи із 70-х рр. XIX століття кількість громадських організацій у Східній Україні інтенсивно зростає. Згідно з підрахунками О. Коваленко, «наприкінці XIX ст. на Слобожанщині існували вісім наукових об'єднань» [18, 9].

На початку XIX століття у Харкові діяло тільки два наукових товариства – Товариство наук при Харківському університеті та Філотехнічне товариство [3].

Дослідивши розвиток наукової думки минулого, І. В. Бобіна та В. В. Бобін стверджують, що «у 50-х роках XIX століття Харків набув стрімкого розвитку, як економічний центр Російської Імперії. Саме ця обставина і стала поштовхом до активної наукової діяльності, зокрема у галузі медицини» [5].

Наукові товариства, що існували у Харкові на початку XX століття, своєю науково-дослідницькою та видавничою працею сприяли координації наукових досліджень, надавали науковцям матеріальну підтримку, допомагали обміну науковими розробками між вітчизняними та зарубіжними вченими і, нарешті, популяризували наукові дослідження серед широкої громадськості, сприяли демократизації наукових знань. Більшість наукових товариств були створені при Харківському університеті: історико-філологічне, математичне, юридичне, товариства природничих досліджень, фізико-хімічних наук, наукової медицини і гігієни, хірургічне товариство [34].

У 1872 р. при Імператорському харківському університеті засновано Товариство дослідницьких наук, що складалося з двох секцій: фізико-хімічної і медичної. У 1893 р. це Товариство розпалося на Товариство фізико-хімічних

наук і Товариство наукової медицини і гігієни. Очолив останнє вчений-психіатр П. Ковалевський.

Медичне товариство в Харкові створене в 1861 році. Восени 1860 р. відбулося засідання ініціативної групи, на якому обрано трьох учасників, яких уповноважили скласти статут ХМТ. У листопаді проект був підписаний 28 засновниками і відправлений на затвердження. 23 березня 1861 р. статут затверджений, 27 травня відбулося перше засідання Товариства.

Ініціатором об'єднання медичних сил Харківщини виступив Вільгельм Федорович Грубе – професор і директор хірургічної клініки Імператорського харківського університету. Народився 1827 р. в Курляндії, закінчив медичний факультет Дерптського університету (1850), до 1850-го працював морським лікарем у Кронштадті, і тоді ж обраний ординарним професором у Харкові. Ім'я цього «лікаря і вченого, хірурга, завідувача кафедри оперативної хірургії та хірургічної клініки університету, було широко відоме не тільки в Росії, а й у Європі» [19, 6], – характеризує вченого академік НАН О. О. Корж. У 1889 році В. Ф. Грубе обраний по життєвим почесним головою ХМТ.

Першим головою Харківського медичного товариства став відомий чеський учений Душан Федорович Лямбль (1824–1895). Свого часу він завідував кафедрою паталогічної анатомії, написав більше сотні праць, присвячених проблемам паталогічної анатомії, гістології, паразитології та терапії. Відкрив кругові волокна цилярного м'яза ока, першим описав паразита *lamblia intestinalis*, названого його ім'ям. Будучи енциклопедично освіченим науковцем, Д. Ф. Лямбль займався також географією, етнографією, цікавився культурою та мовами слов'янських народів, періодично публікувався у празьких журналах [22].

Другим головою Харківського медичного товариства (із 1885-го до 1925-го) був Володимир Павлович Бобін. Народився він 28 березня 1858 р. в Переяславі. Середню освіту здобув у Харківській гімназії. У 1881 році закінчив медичний факультет Імператорського харківського університету. Після здобуття освіти залишений асистентом на кафедрі загальної патології в

професора І. М. Оболенського. У січні 1885 р. обраний лікарем-розпорядником, а згодом і директором лікарні Харківського медичного товариства. Цим навчальним закладом він керував 40 р. [5]

Саме з В. П. Бобіним пов'язаний потужний розвиток цієї громадської організації, коли «ХМТ одночасно було і діловим підприємством із умілим менеджментом, який приносив солідний прибуток – повчальним прикладом для сьогоднішньої науки, яка не вміє заробляти собі навіть на хліб унаслідок стійкого імунітету до ринкової економіки. І створили це підприємство звичайні медики, які не отримали другої економічної освіти, але загартовані життям і наділені заздрісною енергією» [2].

У 1892 році за пропозицією В. П. Бобіна в Харкові відкрили відділення Санкт-Петербурзького товариства взаємодопомоги; він очолював Попечительську раду міської Олександрівської лікарні, виступив організатором відкриття притулку для невиліковних хворих імені лікаря В. А. Франківського. В. П. Бобін – «один із активних творців економічної потужності ХМТ, що дозволило розвинути ... науково-дослідну справу, ... виховати знамениту бактеріологічну «трійку»: Коршун, Недригайлов, Острянин; залити протидифтерією сироваткою увесь південь Росії» [8].

Метою медичного товариства було сприяння науковому вдосконаленню лікарів, розповсюдженню медичних знань і методик лікування з урахуванням місцевих умов життя, а також надання медичної допомоги тим, хто звертався до закладів товариства. Членами Харківського медичного товариства були почесні лікарі, магістри та провізори, які прагнули працювати на благо свого народу та країни. У перший рік заснування Товариством «проведено 4 засідання, заслухано 13 наукових повідомлень» [38, 94].

Члени Харківського медичного товариства завжди були першими у практичному застосуванні закордонних медичних інновацій.

У 1887 році Харківське медичне товариство заснувало об'єднання «Харківський Пастеровський інститут та Бактеріологічна станція Харківського медичного товариства». Першими пацієнтами цієї станції стали троє селян із

Курської губернії, які були заражені сказом від укусу дикого вовка. Кількість постраждалих невпинно збільшувалась, і це стало ключовою причиною відкриття притулку для людей, заражених сказом внаслідок укусу диких тварин [38].

Завдяки створенню лікарень, науково-практичних об'єднань та центрів наукової діяльності Харківське медичне товариство здобуло доволі високу репутацію та визнання прогресивної медичної організації.

Дослідження, які здійснювались учасниками товариства, не входили до планів робіт навчальних закладів, а зароджувались за ініціативи вчених і матеріально підтримувались з боку товариств. Ідеї вчених часто реалізовувались місцевими й державними органами.

Окрім розвитку медицини клінічної та профілактичної, ХМТ займалося питаннями бальнеології, зокрема вивченням лікувальних властивостей Слов'янських мінеральних озер. Саме товариство в 1888 р. ініціювало створення «Общества пособия недостающим больным, лечившимся на Славянских минеральных водах» [31].

Дослідники історії діяльності Харківського медичного товариства стверджують, що рівень його матеріальних статків був досить високий. Про це свідчить багатство бібліотечного фонду та науково-дослідницьких праць. Станом на 1917 р. у бібліотеці ХМТ налічувалось близько 25 000 примірників наукових видань і 3 000 дисертацій. Керівництво товариства приділяло належну увагу бібліотеці ще з перших днів його заснування. Наприклад, у 1861 році на передплату літератури було витрачено майже половину річного бюджету товариства (з 280 руб. на передплату літератури було витрачено 102 руб. 13 коп.) [30].

Вагомим кроком до прогресу дослідники вважають створення товариством Жіночого медичного інституту. 8 травня 1910 р. відбулось засідання членів Харківського медичного товариства, на якому оприлюднена та одностайно підтримана ідея організації вищих жіночих медичних курсів. З. П. Петрова зазначає, що згодом було створено «організаційний комітет, до складу

якого увійшли, крім представників правління Харківського медичного товариства, дами – громадські діячки, ректор університету Д. І. Багалій, голова губернської земської управи, міський голова, редактори харківських газет «Утро» та «Южный край» та інші особи» [29, 129–130].

Від часу створення у 1861 році Харківське медичне товариство існує й сьогодні. У різні часи посаду президента ХМТ обіймали: професор О. Х. Кузнецов, приват-доцент М. І. Светухін, професори О. Є. Браунштейн, О. Б. Файншмідт, А. В. Палладін, В. М. Шамоу, В. М. Коган-Ясний, М. І. Новаченко, О. П. Котов, О. О. Корж. Із 2002 р. в статусі президента цю громадську організацію очолює заслужений діяч науки і техніки України М. І. Хвисьюк.

1.3. Історичний розвиток і поступова зміна типології спеціалізованих медичних видань

У перекладі з латинської «комунікація» означає «повідомлення». А це і передача інформації, і спілкування, розповсюдження нового. Тобто «спосіб буття людини у взаємозв'язках із іншими людьми» [37, 255]. Комунікація має за мету вдовольняти потребу людини в інформації. У сучасному світі ця роль належить засобам масової інформації: газетам, журналам, теле- і радіопередачам, всесвітній мережі інтернет тощо. Та ще комунікація з'явилася з виникненням людського суспільства, і тому засоби перенесення та зберігання інформації розвивалися разом з людством.

Говорячи про людську цивілізацію, маємо на увазі комунікацію масову. Згідно з визначенням, яке подає О. Кузнецова, «масова комунікація – організований, регульований масовокомунікаційний процес інформування, що через засоби масової комунікації впливає на маси» [20, 13].

На початку становлення організованого суспільства така комунікація здійснювалася неусвідомлено, і забезпечувала життєві потреби людини: потрібні були знання календаря, життя та руху тварин, спілкування з

сусідськими общинами. З розвитком цивілізації подібна інформація ставала все більш упорядкованою та організованою.

Загальний підйом медичної науки та практики у другій половині XVII ст. поставив завдання збереження та передачі інформації про хвороби людини, методи профілактики й лікування, а процес становлення медичної науки, практичної охорони здоров'я, прагнення вчених обмінюватися науковою інформацією і викликали появу медичних періодичних видань.

До другої половини XVII століття роботи з різних проблем медицини публікувалися в наукових журналах загального профілю. Одним із таких був «Journal des sçavans» (Париж, 1655–1792 pp.), що друкував роботи про анатомію мозку, м'язи глотки та інші галузі медицини загалом. Першим прийнято вважати журнал «Nouvelles decouvertes sur toutes les parties de la medicine» («Нові відкриття в усіх галузях медицини»), організований у 1679 р. паризьким хірургом Н. Блені. Пізніше прийшли до читачів «Medicina curiosa» (Лондон, 1684), «Hippocrates ridens» (Лондон, 1686), «Progres de la médecine» (Париж, 1695–1709), «Acta Medicorum Berolinensium» (Берлін, 1717–32), «Der patriotische Medicus» (Гамбург, 1724–27), «Giornale di medicina» (Венеція, 1762–76) та інші. Згідно з енциклопедичними даними на початок XVIII століття виходило понад 170 медичних журналів і наукових праць, що періодично видавалися [24].

Наукові та науково-практичні медичні періодичні видання розкривали особливості розвитку наукової думки та демонстрували набутий практичний досвід.

Першим медичним журналом у Російській імперії прийнято вважати «Санкт-петербургские лекарские ведомости» (1792–94), які видавав професор Калінкинського хірургічного інституту Ф. Уден.

В Україні перше професійне періодичне видання «Современная медицина» у 1860 р. заснував професор Олександр Вальтер.

О. Вальтер (1817–1889) – вихованець Дерптського університету, де з 1836 до 1840 р. професором теоретичної та практичної хірургії працював М.

Пирогов. Більша частина життя О. Вальтера пов'язана з Києвом і з медичним факультетом університету св. Володимира, в якому він працював із 1843 до 1873 р. (з 1845-го до 1868-го завідувачем кафедри анатомії).

Газета «Современная медицина» пропагувала фізіологічний напрям у медицині, згідно з яким організм – єдине ціле, а нервова система відіграє провідну роль у життєдіяльності, забезпеченні зв'язку організму з навколишнім середовищем. Зосереджуючи увагу на медичних питаннях, видання розглядало чимало інших соціально важливих тем. Більше половини передплатників видання – спеціалісти з Європи та Росії. До 1876 р. «Современная медицина» друкувалась у Києві, а потім, у зв'язку з переїздом О. Вальтера, – у Варшаві (до 1880 р.).

Медичні видання досить швидко здобували авторитет. Із часом вони поширилися по всій території країни за різними напрямками. У період із другої половини ХІХ ст. – перших десятиліть ХХ ст. газети, журнали, «Протоколи...», «Труди...» медичного спрямування виходили в Балаклаві, Єлисаветграді, Кам'янці-Подільському, Катеринославі, Києві, Одесі, Полтаві, Севастополі, Херсоні, Хоролі, Чернігові, Ялті та багатьох інших містах підросійської України. Не став винятком і Харків, один із тодішніх найкрупніших промислових, культурних, суспільних центрів держави.

Згідно з фондами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, публікаціями у фахових виданнях із питань історії, медицини, соціальної комунікації ми можемо припустити, що в Харкові та однойменній губернії в аналізованій нами період виходило друком 39 спеціалізованих медичних періодичних видань: 38 із них у самому Харкові, і 1 газета – у Слов'янську.

За хронологією першими з аналізованих нами видань на медіа-ринку тогочасної Харківської губернії з'явилися «Протоколы заседаний Общества научной медицины и гигиены при Харьковском университете» – 1877 р. Видавалися до 1914-го. У різні роки редагували видання професори П. Ю. Пенський і П. О. Поляков, а також приват-доцент І. О. Чуєвський.

У 1882 р. екстра-ординарний професор Харківського ветеринарного інституту П. Гордєєв заснував «Ветеринарный вестник» – журнал наукової і практичної зооотри. Проіснувало видання до 1895 р..

В аналізований нами період у Харкові видавалося 4 вісники: «Вестник бальнеологии, климатологии и физиотерапии» (січень 1910 – липень 1911); «Вестник гомеопатической медицины» (1900–1913); «Вестник медицины»: (січень 1896 – вересень 1897).

Найдовше в інформаційному полі Харківської губернії – 27 р. – існувала популярно-бальнеологічна газета «Сезонный листок Славянских минеральных вод» – із травня 1889 р. до серпня 1916-го. Редагували видання в різні часи: В. Т. Скрильников (1894), О. Х Кузнецов (1901–1902, 1907–1910), С. І. Залеський (1903–1906), Л. В. Фолькман (1910), С. В. Коршун (1911–1913, 1916); В. Н. Косовський (1914–1915). Видавець: управління Слов'янських мінеральних вод.

18 р. проіснувала «Врачебная хроника Харьковской губернии», яка виходила щомісячно протягом 1897–1915 рр. Видавець: Харківська губернська земська управа. Редактори: М. Гордієнко, голова губернського земського управління і К. Бобрицький, завідувач санітарного бюро, М. Гордієнко та І. Кузнецов, завідувач санітарного бюро (з № 3), з 1903 – не вказано, далі різночасово: О. Голицин, голова губернського земського управління (1907), О. Бенике (1907), Л. Лесевицький (1908–1909), П. Добросельський (1908–1914), В. Акишев (1911–1914).

До найповажніших медичних наукових видань варто зарахувати «Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом»: виходив раз на місяць протягом 1906–1917 рр.

Найбільшу групу медичних періодичних видань Харкова становили «Труды...». У різні роки їх вийшло друком 15. Серед них: «Труды 8-го совещания ветеринарных врачей при губернской управе 3-5 ноября 1911 г.» (1912. Один нум. вип. Видавець: ветеринарне бюро Харківської губернської земської управи); «Труды врачебного совета Харьковского уездного земства» (1900–1913); «Труды IX-го совещания ветеринарных врачей при губернской

управе 6–8 ноября 1912 года (1913, 1 нenum. вип.); «Труды IX съезда врачей и представителей земских учреждений Харьковской губернии» (1912. Т. 1.); «Труды Общества детских врачей при Харьковском университете за 1912 / 1914 год» (1915. Вип. 1); «Труды Пятого съезда общества российских акушеров и гинекологов» (1915. 1 нenum. вип.); «Труды Харьковской губернской комиссии по питейному вопросу» (1883. 1 нenum. вип.); «Труды Общества научной медицины и гигиены при Императорском Харьковском университете» (видавалися протягом 1895–1916 рр.); «Труды Харьковского медицинского общества» (1886–1906) та інші.

Переважна більшість спеціалізованих медичних видань Харківської губернії припинила своє існування в 1914–1915 роках, тобто в період Першої світової війни. Всі інші закрилися в 1917-му, у зв'язку з розгортанням відомих подій, пов'язаних зі зміною як влади, так і політичного устрою держави загалом.

РОЗДІЛ 2.

ВИДАВНИЧІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕМАТИКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД ПЕРІОДИЧНИХ, ПРОДОВЖУВАНИХ І СЕРІЙНИХ ВИДАНЬ ХАРКІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ТОВАРИСТВА XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

2.1. Типологічна характеристика періодичних та продовжуваних видань: загальна характеристика

Періодичні видання та видання, що продовжуються, виділяються за ознакою регулярності виходу в світ. Періодичне видання виходить через певні проміжки часу постійним для кожного року числом номерів (випусків), нумерованими чи датованими випусками, що не повторюються за змістом, однотипно оформленими, мають однакову назву. Видання, що продовжується, виходить через невизначені проміжки часу, у міру накопичення матеріалу, нумерованими чи датованими випусками, що не повторюються за змістом, однотипно оформленими, мають загальний заголовок.

Проблема характеристики періодичних видань за різними одиничними ознаками, які б склалися в певну цілісну систему, далеко не нова в журналістикознавстві. За визначенням О. Кажикіна, першим етапом у процесі застосування системних уявлень про друковану журналістику й безпосередньо типологічного аналізу «можна назвати час, коли у великих кількостях починають з'являтися бібліографічні огляди й описи періодичних видань. Необхідність у них уже відчувається в першій половині XIX ст., коли з року в рік видається все більше нових друкованих органів, різнохарактерних за змістом, направленістю, оформленням» [16, 12]. Звідтоді склався спеціальний метод наукового пізнання, наукової систематизації, класифікації друкованих ЗМІ на основі загальних для них ознак та властивостей, який у журналістикознавстві й прийнято називати типологією.

Як вид періодичного і продовжуваного видання, журнал, згідно з ДСТУ 3017-96, – це «періодичне журнальне видання, яке виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить статті, реферати, інші матеріали з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань, літературно-художні твори, ілюстрації, фотографії» [6].

Як засіб масової інформації журнал, за визначенням Т. Семистяга, «має такі власні особливості: нескінченність та регулярність виходу в світ номерів через певні проміжки часу, наявність опублікованих матеріалів у вигляді статей, ... певний тематичний напрямок змісту, ... особливе поліграфічне оформлення, ... постійно діючу редколегію» [32, 7].

Загалом за час, що минув від початку зацікавлення науковців методами систематизації преси, не склалося однозначних підходів щодо визначення головних типоформуєчих ознак як газетних, так і журнальних видань.

Зокрема О. Акопов до первинних типоформуєчих ознак зараховує видавничий орган, читацьку групу, завдання і програму видання. До вторинних – авторський склад, внутрішню структуру, жанри, оформлення. До ознак третього рівня – періодичність, обсяг, тираж [1].

А. Бочаров, Є. Мордовська, Ю. Рахманова, Л. Реснянська головними «типологозначущими» елементами називають тематику, зміст видання, предмет відображення, характер викладу матеріалу, характеристику видавця.

На думку С. Виноградової та Г. Мельник, типологічні характеристики друкованого ЗМІ визначаються «комплексом ознак: перш за все спрямованістю, змістом і метою видання, читацькою аудиторією, її запитамі та потенційними можливостями, періодичністю, традиціями, суб'єктивними якостями керівника, організацією роботи й навіть станом техніки» [25, 159].

Головною типоформуєчою ознакою «читацьку аудиторію» [35] називає В. Тулупов.

У документознавстві типоформуєчими ознаками визначають видавця (засновника), ціль (мету), завдання журналу, цільову аудиторію. Саме вони в «різній послідовності свого впливу і створюють тип видання... Тісно між собою

пов'язані, але кожна з них може бути первісною при формуванні типу видання» [17, 35], – зазначає М. Кірсанова.

Відповідно до Держстандарту 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», видання класифікуються за такими ознаками:

1. Призначення:

– соціально-функціональне – офіційні (інформаційні, нормативні), наукові (науково-популярні, науково-виробничі), практичні (виробничо-практичні), навчальні, довідкові, літературно-художні та рекламні;

– читацьке – для широкого кола читачів (масове видання), для дітей та юнацтва, бібліотечні видання, видання для службового користування, бібліофільські видання, видання для сліпих.

2. Інформаційні знаки – текстові, нотні, картографічні й зображальні.

3. Аналітико-синтетичне перероблення інформації – інформаційні, бібліографічні, реферативні, оглядові та дайджести.

4. Зовнішні ознаки:

– обсяг (книги, брошури і листівки);

– форма – книжкові, журнальні, аркушеві (газетні, карткові, буклет, плакат), книжки-іграшки, комплектні;

– структура або спосіб укладання текстів – серіальні, однотомні та багатотомні, зібрання творів та вибрані твори, академічні;

– рівень художнього оформлення і спосіб поліграфічного виконання мініатюрні, подарункові, факсимільні;

– склад основного тексту – моновидання, збірники;

– кількість – перше видання, стереотипне видання, перевидання; доповнене видання, виправлене видання; перероблене видання, розширене видання.

5. Періодичність:

– періодичні, газети: громадсько-політична, спеціалізована; спеціальний газетний випуск; журнали: громадсько-політичний, науковий, науково-

популярний, виробничо-практичний, популярний, літературно-художній, реферативний;

– неперіодичні: монографія; автореферат дисертації; препринт; тези доповідей (повідомлень), матеріали наукової конференції (з'їзду, симпозіуму); збірник наукових праць; статут; інструкція; стандарт; преїскурант; паспорт; посібники: наочний, практичний, навчальний, навчальний наочний, навчально-методичний; практичний poradnik; підручник; хрестоматія; методичні рекомендації (вказівки); курс лекцій, текст лекцій, конспект лекцій; навчальна програма; практикум; словники: мовний, тлумачний, термінологічний, енциклопедичний; енциклопедія; розмовник; довідник; путівник; проспект; каталог; альбом; атлас; афіша (оголошення); інформаційний листок; документально-художнє, науково-художнє видання; альманах; антологія;

– серійні тематичні, збірники творів;

– продовжувані (бюлетені: нормативний, довідковий, рекламний, статистичний, бюлетень-хроніка, бюлетень-таблиця); календарі: звичайний, відривний чи перекидний, книжкового типу, знаменних дат, таблиць-календар; експрес-інформація.

6. Належність до видавця, автора або спонсора власне, спільне, піратське, відомче, посмертне, прижиттєве, ювілейне, меморіальне.

Отже, кожне друковане видання входить до певної групи відповідно до обраної ознаки.

Ґрунтуючись на означених дослідженнях, а також орієнтуючись на специфіку спеціалізованих періодичних та продовжуваних видань Харківського медичного товариства, ми визначили таку систему типологічної характеристики: 1) засновник (видавець, редактор); 2) час виходу; 3) тематика, мета та завдання; 4) внутрішня структура; 5) читацьке призначення; 6) цільове або функціональне призначення; 7) авторський склад.

2.2. «Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом»

Журнал (фр. journal – щоденник, газета) – періодичне журнальне видання, що містить статті або реферати з різних суспільно-політичних, наукових, виробничих і інших питань, а також літературно-художні твори, що мають постійну рубрикацію, офіційно затверджене як даний різновид видання.

За читацькою адресою виділяють журнали, призначені для читачів-фахівців і для читачів-неспеціалістів – масового читача й окремих його груп. За функціональним призначенням розрізняють сім різновидів журналів: суспільно-політичний, науковий, науково-популярний, виробничо-практичний, популярний, літературно-художній і реферативний. До наукового відносять журнал, призначений науковцям, що містить статті й матеріали про теоретичні дослідження, а також прикладного характеру.

«Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом» класифікувався як орган Харківського медичного товариства (1909 т. 7 № 2 – 1913 т. 15 № 5); щоквартальний науково-практичний журнал; щомісячний журнал. – Харків, 1906. Т. 1, № 1, січень – 1917. Т. 23, № 10/12, жовтень/грудень.

Перший номер журналу надрукований у січні 1906 р.. Сучасники наголошували, що поява журналу стала справжньою несподіванкою у світі науки Харківщини. «Харьковский медицинский журнал, издаваемый ХМО» видавався протягом 12 р., і був визнаний на європейському рівні.

Редакційний комітет очолювали різночасово: Мельников-Розведенков М. Ф., проф. (1906–1917), він також відповідальний редактор (з т. 15 за 1913), Коршун С. В., приват-доцент (1906, 1912–1916), Пржевальський Б. Г., д-р мед. наук (1906–1908), Светухін М. І., приват-доцент (1906), Фавр В. В., приват-доцент (1906–1916), Недригайлов В. І. (1906–1914), Георгієвський К. Н., проф. (1906–1916), Трофимов М. М., д-р (1908–1916).

Роль редакторів вважаємо одним зі значних чинників розвитку періодики. Адже аналізоване нами видання пов'язане з творчою ініціативою видатних особистостей – зі спеціальною освітою, які займалися медичною практикою та науковою діяльністю. Акцентуємо увагу на біографічних даних декотрих із них.

Микола Федорович Мельников-Розведенков закінчив медичний факультет Московського університету. У 1895 році захистив дисертацію. У 1902-1920 рр. – професор паталогічної анатомії у Харківському університеті. У 1921-1925 роках працював завідувачем кафедри паталогічної анатомії у Кубанському університеті, а в 1925-1930 рр. – директором Українського патологоанатомічного інституту у Харкові. Здебільшого його наукові дослідження присвячені паталогічній анатомії при сибірській виразці, комірчастому ехінококозу та методам збереження органів і тканин.

Степан Васильович Коршун народився 6 (18) вересня 1868 р. у Глухові, в козацькій родині. Навчався в Елатомській гімназії Тамбовської губернії та 2-й Харківській гімназії, на медичному факультеті Харківського університету. Диплом із відзнакою отримав у 1893 р. За поданням професора О. Х. Кузнєцова призначений ординатором шпитальної терапевтичної клініки університету.

Протягом 1894–1895 рр. вивчав бактеріологію під керівництвом В. К. Високовича в Бактеріологічному інституті Харківського медичного товариства, з вересня 1895 р. – асистент закладу. За його участю у 1895 р. вперше в Європі організовано виробництво протидифтерійної сироватки на бактеріологічній станції при ХМТ. Роботу в інституті поєднував із викладацькою діяльністю в університеті. У 1901–1902 рр. перебував у закордонному відрядженні, працював у лабораторіях професора Еммеріха у Мюнхені та у майбутнього Нобелівського лауреата професора Ерліха у Франкфурті-на-Майні. Після повернення захистив дисертацію на ступінь доктора медицини (1903).

Протягом 1908–1910 рр. разом із В. І. Недригайловим завідував Бактеріологічним інститутом. Після затвердження екстраординарним професором та завідувачем кафедри гігієни Імператорського харківського

університету (1910) відмовився від посади завідувача Бактеріологічного інституту, залишившись там консультантом. На кафедрі працював до 1917 р. У цей час проводив активну наукову та організаторську роботу в Бактеріологічному інституті та ХМТ. Тривала їхня тісна співпраця і товариські стосунки з професором О. Х. Кузнецовим.

Загалом наукова, організаторська, редакторська робота Степана Коршуна вражають своїми масштабами, широтою, умінням вивершувати розпочате. Саме звідси, з різноманітності діяльності, і широка мережа публікацій про нього. Однак дещо різнопоглядним є опис діяльності європейськи відомого вченого після революції 1917 р.

Належав до прибічників конструктивного діалогу з владою. На початку 1919 р. завідував санітарною секцією НКОЗ УСРР. Під час громадянської війни «служив у армії А. І. Денікіна консультантом із заразних хвороб при Головному начальникові санчастини» [14]. Працював професором Кубанського університету. В травні–жовтні 1922 р. очолював Харківський медичний інститут. У 1923 р. переїхав до Москви, працював директором Інституту інфекційних хвороб ім. І. І. Мечникова. Пізніше знову повернувся до Харкова. 13 серпня 1930 р. заарештований органами ОДПУ, звинувачений у шкідницькій роботі, визнаний головним ідеологом «антирадянської організації мікробіологів».

Не з'ясованими залишаються обставини смерті Степана Коршуна. Дослідниця його життя та діяльності З. Петрова констатує: «він загинув, знищений бездушною машиною репресій» [27, 130]. Автор із Москви М. Сура пише: «професор С. В. Коршун, учень І. І. Мечников, покінчив життя самогубством у тюрмі в 1931 році» [33]. Життя, віддане науці, обірвала політика.

Внутрішню структуру журнальних видань визначають рубриковані розділи та різноманітні за жанром, обсягом матеріали.

Основні рубриковані розділи аналізованого нами видання такі: оригінальні статті теоретично-практичного характеру; короткі інформаційні

повідомлення; систематичні реферати та критичні огляди з актуальних питань сьогодення; рецензії; кореспонденція; хроніка медичного життя у Харкові; огляд медичної справи на півдні Росії; некрологи; додатки («Протоколи Харьковского медицинского общества», научные сборники); оголошення.

У журналі друкувалися матеріали різноманітних теоретичних та експериментальних досліджень, а також наведені конкретні рекомендації щодо їх впровадження у практику. Специфіка наукового тексту полягає в тому, що інформація, представлена в ньому автором, носить професійний характер і, як правило, не призначена для масової аудиторії. Незважаючи на таку особливість, будь-який автор-вчений прагне зацікавити своєю інформацією якомога ширшу аудиторію колег по «рідній» галузі науки, а також читачів із суміжних галузей науки.

Однією із особливостей «Харьковского медицинского журнала, издаваемого ХМО» було написання науковцями рецензій на книги, надіслані до редакції. Представники редакційної колегії у найближчому номері журналу публікували заяву чи відгук про кожне видання, раніше надіслане до редакції.

Матеріали широко ілюструвалися малюнками та фотографіями (у тому числі і кольоровими).

Слід зазначити, що протягом фактично всіх років існування журналу друкувалися додатки: 1909–1916 – Протоколы заседаний Харьковского медицинского общества за 1901–1916 гг. (друкувалися у складі журналу із самостійною пагінацією). 1901–1909 – Сборник в память профессора Владимира Павловича Крылова. – Харьков, 1907. – 344 с. (зброшуровано окремими аркушами до т. 2, 4–8). 1907 (до т. 3, № 4) – Отчет о деятельности Бактериологического института Харьковского медицинского общества за 1906 г. – Харьков, 1907. – 24 с. 1912 – Сборник в память профессора Владимира Платоновича Крылова: Материалы для биографии В. П. Крылова. – Харьков, 1912. – 377 с. (зброшуровано окремими аркушами в т. 14); Труды Общества патологов в С.-Петербурге за 1910/1911 акад. год / Ред. Л. В. Соболев. – Харьков, 1912. – 104 с. (зброшуровано окремими аркушами до т. 13, № 2–3; за

1909 /1910 pp. – див. т. 10, № 9, с. 379–412); (до т. 13, № 4) – Речи, произнесенные в заседании Общества (15 февраля 1911 г.), посвященные памяти Н. И. Пирогова по случаю столетия со дня его рождения. – Харьков, 1912. – 34 с. 1912, 1914 у складі журналу з самостійними титульними аркушами та окремою пагінацією друкувалися протоколи секцій Харківського медичного товариства: суспільної медицини, гігієни і демографії (до т. 13, № 1; т. 18, № 7), терапевтичної (до т. 14, № 8), акушерства і гінекології (до т. 14, № 8).

До 1916 р. заголовок подавався також французькою мовою.

Передплатна ціна на рік із пересилкою становила 6 карбованців. Членам Харківського медичного товариства журнал розсилався безкоштовно.

У вихідних даних було попередження, що за крайньої необхідності редакція має право на скорочення та правку авторських матеріалів.

Невід'ємною частиною вихідних відомостей є зазначення у них контактної інформації. В аналізованому журналі вказано адресу розташування контори Харківського медичного товариства і телефон: вул. Пушкінська, буд.14, м. Харків. Телефон № 590.

2.3. «Труды Харьковского медицинского общества» і «Протоколы заседаний Харьковского медицинского общества»

Нагромадивши досвід роботи й науковий потенціал, ХМТ розпочало нове наукове видання – «Труды Харьковского медицинского общества: Доклады Харьковскому медицинскому обществу» (1883–1906). Це було винятково наукове видання, засноване для друкування дисертацій – мети цілком поважної з погляду розвитку науки [26, 104–105]. Видавалися з 1886 р. до 1906-го.

Зокрема, у «Трудах...» були надруковані праці Ф. Л. Германа «Історичні та експериментальні матеріали до фізіології дихання», І. О. Баранникова «Матеріали до питання про криве паразита при малярії в людей», Я. Я.

Трутовського «До вчення про фізіологічну дію частих електричних ударів на серце, нерви і м'язи». Загальний тираж у 1885 році складав 250 примірників

Однак учені стверджували, що «Труды Харьковского медицинского общества» не відповідали тематиці засідань товариства [26, 105].

Слід зазначити, що на обкладинці журналу за 1902 р. (випуск № 2) помилково надруковано «Випуск № 1».

За дослідженнями В. І. Ременяка, щороку Харківське медичне товариство витратило від 670 до 1200 руб. із загального бюджету об'єднання на випуск у світ «Трудов Харьковского медицинского общества» [30].

Діячі Харківського медичного товариства тривалий час здійснювали контроль над санітарно-гігієнічним станом міста. Особлива увага приділялася питанням відповідності води та продуктів споживання вищевказаним нормам. Найбільш нищівною хворобою дожовтневого періоду в Харкові був туберкульоз. І. Ю. Робак констатував, що у звіті за листопад 1911 р. – лютий 1912 р. зазначено, що Харківське медичне товариство виділило 300 руб. на створення медичної установи, спеціалізація якої була спрямована на лікування людей від чахотки.

За словами І. Л. Михайлина, із 1885 р. наклад видання збільшився до 250 примірників. А «досить невеликий тираж обумовлений науковою та фаховою спрямованістю видання» [26, 105].

Кандидат історичних наук С. С. Ткаченко виявив, що у 1901 р. товариство заснувало премію ім. Р. Вихрова, яка щорічно присуджувалась за найкращі наукові твори на задану тему [34].

До складу «Протоколов засіданій Харьковского медицинского общества» входили окремі виступи із засідань товариства. Зокрема, доповідь «Про внутрішнє споживання карболової кислоти при хронічних висипах» О. Х. Кузнєцова, повідомлення професора В. Ф. Грубе зі своєї приватної практики, доповідь Д. Лямбля, матеріали Н. Сочави. У публікаціях Н. Сочави мова йшла про заснування медично-статистичного бюро при ХМТ, спостереження над розвитком віспи тощо.

Примірники «Протоколов засідань Харьковского медицинского общества» надсилалися до університетів, медичних товариств та редакцій фахових видань Петербургу, Москви, Іркутську, Курську, Києву, Полтави, Тифлісу, Дерпта, Саратова.

Видання змінювало назви: «Протокол собрания Харьковского медицинского общества» (1861/1863 р.), «Протоколы годичного заседания Харьковского медицинского общества и Отчет деятельности членов Харьковского медицинского общества» (1871 р. – № 1, 1872 р. – № 1, 1874 р. – № 1, 1877 р. – № 1, 1878 р. – № 1, 1879 р. – № 1).

У перших номерах за 1871–1879 рр. друкувалися також «Отчеты деятельности членов Харьковского медицинского общества (1870-1878 рр.)».

У 1914–1916 рр. «Протоколы заседаний ХМО» друкувались у «Харьковском медицинском журнале, издаваемом Харьковским медицинским обществом».

Слід зазначити, що окремою темою у 1870 році стала історія хвороби Анастасії Прогляди, записана ординатором Терапевтичної клініки Н. Даніні та зачитана на засіданні товариства В. Я. Скабічевським, а також низка матеріалів, пов'язаних із цим випадком та процесом лікування.

«Протоколы заседаний ХМО» мали додатки. Додатки за 1913 р. містять: доповідь правління та господарчої комісії ХМТ, повідомлення про відкриття курсів із клінічної мікроскопії, бактеріоскопії і хімії; біографічні відомості різних лікарів, програму для курсів хімічного відділення, а також автобіографію та перелік наукових праць члена-кореспондента товариства С. Салтикова.

Іноді заголовки містили інформацію про тип засідання, наприклад: протокол річного засідання, протокол чергового засідання, протокол зібрання тощо.

Деякі «Протоколы заседаний ХМО» мали уточнення: надзвичайне засідання (11 листопада 1873 р.) чи публічне засідання (30 листопада 1913 р.).

У 1871 році Харківське медичне товариство відзначило десятиліття своєї діяльності. У поданому звіті зазначалося, що передплату оформили всього-навсього 9 осіб, у товаристві нараховувалося 74 члени.

У таблиці наведено кількість проданих окремих номерів.

Номер журналу (№)	1	2	3	4
Кількість примірників	70	21	12	76

Ціна за річне видання у 1872 р. складала 2 крб. сріблом. Видання друкувалось у місцевій друкарні Карла Счасни.

Як зазначили М. І. Хвисюк і Б. А. Рогожин, деякі «Протоколи засідань ХМО» само, як і «Харковский медицинский журнал, издаваемый ХМО» принесли «успіх Товариству та визнання у різних куточках країни» [38].

ВИСНОВКИ

Завдяки знаковій системі запису друковане видання є одним із найбільш ефективних засобів комунікації, що передає інформацію. І хоча воно не має паралінгвістичного та екстралінгвістичного каналу, не використовує можливостей безпосереднього сприйняття дійсності (на відміну від аудіовізуальної інформації), але володіє здатністю змушувати людей творити образи в своїй уяві, а відповідно, крім передачі знань, породжує безкінечну кількість нової інформації.

Підсумовуючи всі наведені міркування щодо типологічного дослідження періодичних, продовжуваних і серійних видань, тематичної структури, видавничої підготовки видань Харківського медичного товариства XIX – початку XX ст., можна дійти висновку:

- історія виникнення спеціалізованих видань та їх вплив на розвиток науки, журналістики й видавничої справи в Україні; окремі аспекти діяльності медичних товариств, зокрема їх виникнення, наукові дослідження, лікування хворих, просвітництво; етапи розвитку наукової думки Харківського медичного товариства описували у своїх працях науковці різних галузей: історики, краєзнавці, журналістикознавці, медики, психологи та представники інших галузей. Говорячи про історіографію питання, перш за все потрібно наголосити на тому, що заявлена нами тема в такому розрізі розглядається вперше;

- починаючи із 70-х рр. XIX століття кількість громадських організацій у Східній Україні інтенсивно зростала, Харків набував стрімкого розвитку як економічний центр Російської Імперії. Саме ця обставина і стала поштовхом до активної наукової діяльності, зокрема у галузі медицини. Восени 1860 р. відбулося засідання ініціативної групи, на якому обрано трьох учасників, яких уповноважили скласти статут Харківського медичного товариства. 23 березня 1861 р. статут затверджений, 27 травня відбулося перше засідання ХМТ. Ініціатором об'єднання медичних сил Харківщини виступив Вільгельм Федорович Грубе;

- Загальний підйом медичної науки та практики у другій половині XVII ст. поставив завдання збереження та передачі інформації про хвороби людини, методи профілактики й лікування, а процес становлення медичної науки, практичної охорони здоров'я, прагнення вчених обмінюватися науковою інформацією і викликали появу медичних періодичних видань. Згідно з фондами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, публікаціями у фахових виданнях із питань історії, медицини, соціальної комунікації ми можемо припустити, що в Харкові та однойменній губернії в аналізованій нами період виходило друком 39 спеціалізованих медичних періодичних видань: 38 із них у самому Харкові, і 1 газета – у Слов'янську;

- ґрунтуючись на проведених наукових дослідженнях, а також орієнтуючись на специфіку спеціалізованих періодичних та продовжуваних видань Харківського медичного товариства, ми визначили таку систему типологічної характеристики: 1) засновник (видавець, редактор); 2) час виходу; 3) тематика, мета та завдання; 4) внутрішня структура; 5) читацьке призначення; 6) цільове або функціональне призначення; 7) авторський склад;

- Харківське медичне товариство було засновником таких періодичних та продовжуваних видань: «Харьковский медицинский журнал, издаваемый Харьковским медицинским обществом» (класифікувався як орган Харківського медичного товариства (1909 т. 7 № 2 – 1913 т. 15 № 5); щоквартальний науково-практичний журнал; щомісячний журнал. – Харків, 1906. Т. 1, № 1, січень – 1917. Т. 23, № 10/12, жовтень/грудень); «Труды Харьковского медицинского общества: Доклады Харьковскому медицинскому обществу» (1883–1906); «Протокол[ы] заседаний Харьковского медицинского общества» (1861/1863 – 1916);

- до основних проблемно-тематичних напрямів галузевих медичних видань Харківського медичного товариства, що видавалися з другої половини XIX – на початку XX ст. належать: маловивчені на той час хвороби та нові, оригінальні методи боротьби з ними; теоретичні й практичні розробки, що

безпосередньо стосувалися діяльності лікаря-практика, давали йому можливість стежити за розвитком вітчизняної і закордонної медицини. Окреме місце відводилося реферативним матеріалам із закордонних періодичних, книжкових та продовжуваних видань переважно практичного змісту, а також тим, що сприяти вирішенню питань, загальних для всіх галузей медицини; повідомлялося про становище лікарських спілок на місцях, організацію кваліфікованої медичної допомоги тощо. Також піднімалися питання боротьби з алкоголізмом, розглядалися хвороби осіб, які зловживали наркотичними речовинами; соціально-політичні проблеми.

Переконані, що розпочату роботу з вивчення цієї теми слід продовжувати в тісному зв'язку з вивченням видавничої справи у цілому. Отримані дані з досліджуваної проблеми, не претендуючи на повноту й вичерпність виявлення сутності аналізованих понять, можуть слугувати корисним додатковим матеріалом для вивчення видавничої підготовки та способу поліграфічного виконання медичних довідкових видань, враховуючи засоби складання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий: на примере специализированных журналов / Отв. ред. М. Т. Мезенцев. – Иркутск : ЦК ВЛКСМ Молодая гвардия, 1985. – 96 с.
2. Аржанов Н. П. Иммуитет к трудностям: финансисты, титаны и стойки Харьковского Медицинского Общества / Н. П. Аржанов [Електронний ресурс]. – «Провизор». – 1999. – № 6 // Режим доступу : <http://www.provisor.com.ua/archive/1999/N6/arganov.php>
3. Багалея Д. И. История города Харкова за 250 лет его существования (1655–1905) : истор. моногр. – В 2 т. / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – Репринтное изд. – Харьков : Типография и литография М. Зильберг и с-вья, 1912. – 973 с.
4. Бенюмов Р. Я. З історії розвитку медичної думки на Україні. Н. А. Хржонщевський (1836–1906) (видатний укр.. вчений і громадський діяч) / Р. Я. Бенюмов, І. М. Макаренко. – К. : Держмедвидав УРСР, 1963. – 164 с.
5. Бобина М. В. Владимир Николаевич Бобин – известный на Украине врач, общественный деятель Харьковского медицинского общества [Електронний ресурс] / М. В. Бобина, В. В. Бобин // Annals of Mechnikov Institute – 2007. – № 4. – С. 46–48. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ami/2007/07bivcmv.pdf>
6. Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017 – 95. – [Чинний від 1996-01-01]. – К.: Держстандарт України, 1996. – 18 с. – (Національний стандарт України).
7. Возняк М. З зарання української преси в Галичині // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1912. – Т. 111. – С. 140–159
8. Галушка Р. А. Харьковскому медицинскому обществу – 150 лет [Електронний ресурс] / Р. А. Галушка, И. Ю. Кучма, Л. И. Глазунова, Т. В. Мойсеенко // Annals of Mechnikov Institute – 2011. – № 3. – с. 50-55. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/AMI/2011_3/11grahmo.pdf

9. Дмитрук В. Нарис з історії української журналістики XIX століття. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – 145 с.
10. Дорошенко І. Українська журналістика і критика другої половини XIX століття. – Львів, 1965. – 57 с.
11. Жук А. П. Развитие общественно-медицинской мысли в России в 60–70-х гг. XIX века / А. П. Жук. – М. : – Медгиз, 1963. – 382 с.
12. Зберский Т. Семиотика книги // М. Червинский. Система книги. Т. Зберский. Семиотика книги. – М. : Книга, 1981. – 128 с.
13. Звонкова Г. Л. Наукові та технічні товариства Харкова в XIX – на початку XX ст. / Г. Л. Звонкова // Нарис з історії природознавства і техніки. – К. : Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, 2002. – № 44. – С. 155–164.
14. Звягинцев В. За что ученых-микробиологов арестовали и свезли в монастырь / Вячеслав Звягинцев [Электронный ресурс] // Право.ru. – Режим доступа: <http://pravo.ru/process/view/26353/>.
15. Історія української дожовтневої журналістики: Навч. посібник для студентів вузів зі спец. «Журналістика» / О. І. Дей, І. Л. Моторнюк, М. Ф. Нечиталюк та ін. – Львів : Вища школа, вид-во при ЛДУ, 1983. – 512 с.
16. Кажикин А. А. Из истории становления типологического подхода в изучении отечественных периодических изданий / А. А. Кажикин // Акценты: новое в массовой коммуникации. Альманах. – Воронеж, 2003. – Выпуск 7–8 (42–43). – С. 12–15.
17. Кирсанова М. В. Современное делопроизводство: учебн. пособ. / Кирсанова М. В. – [3-е изд.]. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2003. – 304 с. (Серия «Высшее образование»).
18. Коваленко О. А. Педагогічна діяльність наукових товариств Слобожанщини другої половини XIX ст.. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. А. Коваленко. – Харків, 2000. – 19 с.

19. Корж А. А. Харьков как центр медицинской науки / А. А. Корж // Международный медицинский журнал. – 2004. – № 3. – С. 6–7.
20. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації : посібн. / О. Д. Кузнецова. – [Вид. 2-ге, перероб. і допов.]. – Львів : ПАІС, 2005. – 200 с.
21. Кушик М. Л. До історії розвитку медичних товариств в Україні та поширення медичного просвітництва / Марія Кушик // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 451 : Педагогіка та психологія. – С. 121–130.
22. Лямбль Душан Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=80819
23. Ляхов В. Н. Очерки теории искусства книги / Ляхов В. Н. – М. : Книга, 1971. – 254 с.
24. Медицинская периодическая печать [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medarticle.moslek.ru/articles/24531.htm>
25. Мельник Г. С. Деловая журналистика: учебн. пособ. / Мельник Г. С., Виноградова С. М. – СПб. : Питер, 2010. – 304 с. : ил.
26. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії (1812-1917) / Михайлин І. Л. – Харків : Колорит, 2007. – 312 с.
27. Петрова З. П. Видный украинский микробиолог и иммунолог Степан Васильевич Коршун (к 140-летию со дня рождения) / З. П. Петрова // Международный медицинский журнал. – 2008. – № 4. – С. 128–131.
28. Петрова З. П. Выдающийся харьковский хирург Вильгельм Федорович Грубе / Петрова З. П. // Международный медицинский журнал – 2006. – №1. – С.141–146.
29. Петрова З. П. Создание Харьковским медицинским обществом Женского медицинского института / Петрова З. П. // Международный медицинский журнал – 2006. – № 2. – С. 128–132.
30. Ремяк В. И. К вопросу о хозяйственно-финансовой деятельности Харьковского медицинского общества в 1861–1917 годах / В. И. Ремяк, И. В. Ремяк [Електронний ресурс] // Актуальные вопросы современной

психиатрии и наркологии: Сборник научных работ Института неврологии, психиатрии и наркологии АМН Украины и Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи), посвящённый 210-летию Сабуровой дачи / Под общ. ред. П. Т. Петрюка, А. Н. Бачерикова. – Киев – Харьков, 2010. – Т. 5. – Режим доступа: <http://www.psychiatry.ua/books/actual/paper090.htm>

31. Сезонный листок Славянских минеральных вод. – 1889. – № 1. – 21 мая.

32. Семистяга Т. Видавничо-поліграфічна галузь України: динаміка й проблеми розвитку (2002-2004 роки) // Друкарство. – 2005. – № 2. – С. 5–8.

33. Сура М. Владимир Владимирович Сура / М. Сура // Вестник Московского Городского Научного Общества Терапевтов. – 2007. – № 10.

34. Ткаченко С. С. Виникнення наукових товариств Харкова у ХІХ ст. [Електронний ресурс] / С. С. Ткаченко, Д. В. Поштаренко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (серія «Історія науки і техніки»). – 2009. – № 29. Режим доступа: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Natural/Vcpi/Ist/2009_29/sst.htm

35. Тулупов В. В. Газета: маркетинг, дизайн, реклама / Тулупов В. В. – Воронеж, 2001. – 230 с.

36. Федченко П. Матеріали історії української журналістики. Випуск І. Перша половина ХІХ ст. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 318 с.

37. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 446 с.

38. Хвисюк М. І. Харківське медичне товариство – досвід історії / М. І. Хвисюк, Б. А. Рогожин [Електронний ресурс] // Проблеми безперервної медичної освіти та науки. – 2011. – № 2. – С. 94–96. – Режим доступа до журн. : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Psmno/2011_2/23.pdf

39. Шевченко В. Е. Графічна організація тексту та його інтерпретація засобами складання / В. Е. Шевченко // Наукові записки. – К. : Інститут журналістики. – 2000. – Т. 2. – С. 53-69.